

6. STAV POLITIKY:

Občanská participace a politické preference

Beatrice-Elena Chromková Manea

Motto:

„[There is] no nobler motive for entering public life than the resolution not to be ruled by wicked men.“

Cicero

„Liberty cannot be preserved without a general knowledge among the people, who have a right... and a desire to know.“

John Adams

6.1 ÚVOD

V neustále se vyvíjejícím prostředí moderních demokracií jsou občanská participace a politické preference odrazem našich kolektivních hodnot a zároveň hnací silou utvářející budoucnost našich společností. Činnosti, které jako angažování občané podnikáme, od odevzdávání hlasů ve volbách až po účast v občanských hnutích, jsou důležitými prvky politické krajiny. Tyto činy jsou ovlivněny našimi přesvědčeními, hodnotami a politickými preferencemi.

Jak moc jsou Češi angažováni ve společnosti? Jaká je osobní důvěra českých občanů? Co nebo koho jsme ochotní tolerovat? Jak se liší volební účast a politické preference? Jak společenské změny ovlivňují změny politických preferencí a vzorců občanské participace? Lze z těchto trendů vyvodit nějaká poučení pro posílení demokratické angažovanosti?

Tato kapitola odhaluje mnohotvárnou povahu občanské angažovanosti a politických preferencí v souvislosti se změnami, které nastaly v posledních dvou dekadách. Vedlejším cílem této kapitoly je nastínění souhry mezi občanskou účastí a politickými preferencemi a významu informovaných a angažovaných občanů pro trvalou životaschopnost demokratických společností. Pochopíme-li síly, které jsou ve hře, a motivace, jež nás vedou k zapojení do občanského a politického procesu, můžeme se lépe orientovat ve složitém prostředí moderní politické arény a usilovat o inkluzivnější demokracii.

Není pochyb o tom, že angažovanost občanů je důležitým elementem společnosti a ovlivňuje její kvalitu života a blahobyt. Liberalizace morálních a sociálních hodnot, která ustavuje sociální snášenlivost (toleranci), jakož i liberalizace životních stylů, představuje jeden z nejdůležitějších fenoménů posledních desetiletí v sociální struktuře¹ Evropy.

V procesu uchopení a pochopení toho, co je to občanská participace/angažovanost, se musíme posunout od pojmů jako „společnost“ a „společenství a jejich hodnoty“ k pojmu „občanská společnost“. Jeffrey Alexander definuje občanskou společnost jako „solidární sféru, v níž se postupně vytváří určitý druh univerzalizujícího společenství, které se do jisté míry prosazuje“ (1998:7).

Klíčovým faktorem teoretického a empirického propojení pojmů „občanská participace“ a „občanská společnost“ je skutečnost, že demokratický politický systém je založen na možnostech, které mají občané, aby se podíleli na veřejných záležitostech a ovlivňovali je. Ve střední a východní Evropě, stejně jako v jiných regionech světa, občanská angažovanost často vyplývala z obav v každodenním životě. V důsledku toho vznikla nová hnutí, která podporovala konkrétní formy participace v každodenním životě. V poslední době mobilizují občany například otázky týkající se životního prostředí nebo válečného konfliktu na Ukrajině. Pleyers a kol. (2011) tvrdí, že lze najít tři hlavní, vzájemně propojené předpoklady, které vedou ke vzniku různých občanských hnutí a organizací: demokracii, sociální spravedlnost a důstojnost. Ačkoli se jejich vznik a působení v různých regionech světa liší, společně s hodnotami jsou považovány za hlavní hnací síly procesu emancipace v postmoderních společnostech, jako je i naše česká. Účastníci různých protestů nebo členové různých občanských organizací sdílejí podobné hodnoty. Ronald Inglehart (1990) ve své knize *Culture shift in advanced industrial society* shrnuje dvě desetiletí snah o popis postupné kulturní změny od materialistických k postmaterialistickým hodnotám a o analýzu jejich příčin a důsledků. Je pravděpodobné, že vzestup postmaterialismu byl spojen s tolerancí k individuální rozmanitosti a s ochranou individuálních svobod a občanských práv (například Abramson a Inglehart, 1995; Inglehart, 1990). Mezilidská důvěra, kterou poskytuje ekonomická jistota a dostatek zdrojů, zvyšuje u postmaterialistů míru politické tolerance, neboť je také větší pravděpodobnost, že budou vnímat opozici jako důvěryhodnou opozici, která nevykonává žádné represe, pokud již nemá politickou moc (Inglehart 1990: 23). Kromě toho postmaterialisté upřednostňují osobní svobodu a demokratické hodnoty a jsou více nakloněni uznání práv druhých (Inglehart, 1997). Postmaterialisté se podle Ingleharta (1977, 1997) už nespokojí s pasivitou a tradiční účastí hlasováním ve volbách nebo náležitostí k určité politické straně. Naopak usilují o aktivní participaci v nepolitických organizacích a hnutích a snaží se podílet na rozhodování, nikoliv pouze na výběru vůdců. Generační rozštěpení mezi materialisty a postmaterialisty je silně ovlivněno národním prostředím, zejména mírou politicko-ekonomických změn v dané zemi.

Osobní a institucionální důvěra hrají důležitou roli ve fungování společnosti a je to jeden z determinantů kvality života a blahobytu ve společnosti, jak naznačují Ward a Meyer (2009) nebo výzkumné zprávy OECD (2001, 2017). Důvěra je důležitým předpokladem pro správné fungování společnosti, a tím i pro rozvoj, zajištění a udržitel-

¹ Sociální strukturu chápeme jako systém sociálních vztahů, které prostřednictvím sociálních norem (v jejichž pozadí stojí hodnotový systém) tvarují a ovlivňují chování jedinců.

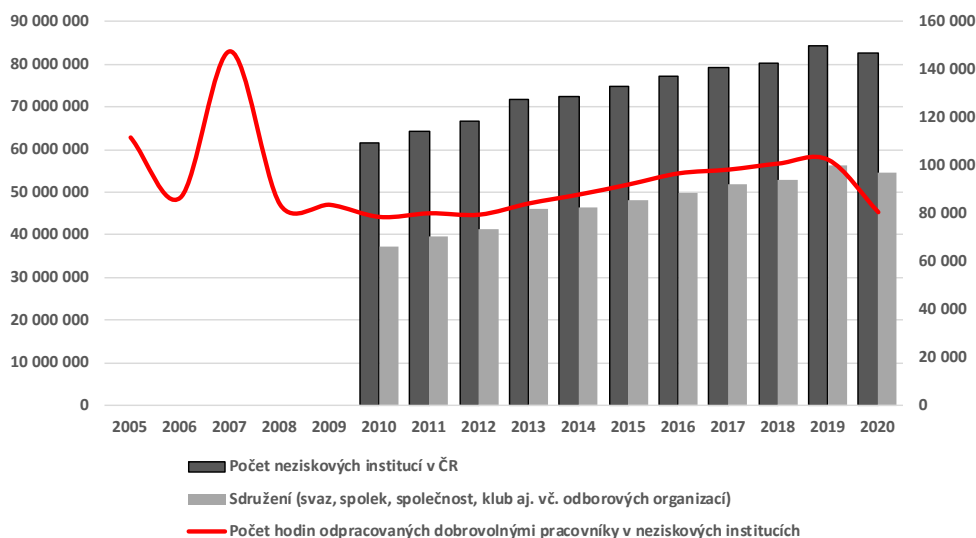
nost kvality života a blahobytu lidí. Důvěra v instituce neboli institucionální důvěra má zásadní význam pro celou řadu jevů, od fungování demokracie přes zajištění efektivního chodu různých institucí. Institucionální důvěra proto hraje zásadní roli při udržování sociální stability ve společnosti. Tento aspekt se plně projevil v období pandemie covidu-19, když důvěra ve státní instituce, jako například v různé vládní instituce, do značné míry ovlivnila postoje lidí k omezením a dodržování pravidel. Putnam hovoří o významu důvěry ve společnosti pomocí ekonomických termínů: „Společnost, která se opírá o všeobecnou reciprocitu, je efektivnější než společnost, která je nedůvěřivá, a to ze stejného důvodu, proč jsou peníze efektivnější než výměnný obchod. Čestnost a důvěra promazávají nevyhnutelné třenice společenského života.“ (2000: 135) Důvěra je vlastnost společenského života zakotvená ve společenských vztazích a denně osobně prožívaná každým občanem. Důvěra může být založena na společensky vstřípených hodnotách, normách a zvycích. Zároveň může být založena i na identifikaci ve vztahu k ostatním. Ve společnostech s převahou pozitivních postojů k důvěře mají lidé obvykle příznivá očekávání ohledně osobní důvěry k druhým, což může kladně ovlivnit i úroveň kvality života jedince a společnosti.

6.2 OBČANSKÁ SDRUŽENÍ A NEZISKOVÝ SEKTOR

Po pádu komunistického režimu se počet občanských sdružení pohyboval okolo 3 800 (Možný, 2002). Po dvou dekádách změn počet sdružení dosáhl úctyhodné hodnoty – v roce 2010 bylo registrovaných bezmála 66 000 sdružení (svazů, spolků, společností, klubů aj. včetně odborových organizací). V roce 2014 došlo k redefinování klasifikace, přičemž kategorie sdružení zmizela a podkategorie spolek, svazek či odborové organizace jsou vedeny zvlášť jako samostatné kategorie.² K další změně v klasifikaci došlo v roce 2018. Ta se týkala hlavně kategorie odborových organizací. V roce 2020 bylo registrovaných přibližně 100 000 spolků (viz graf 6.1). Co se týče objemu dobrovolné práce vyjádřeného počtem hodin odpracovaných dobrovolnými pracovníky v neziskových organizacích, pozorujeme mírně rostoucí trend v období let 2010–2019. Rok 2020 je ve znamení poklesu dobrovolnické práce a souvisí s omezením v období pandemie covidu-19. Otázkou je, jestli se po ukončení restrikcí počet odpracovaných hodin vrátil k úrovni z roku 2019. Podíváme-li se i na data v období let 2005–2009, nemůžeme si nevšimnout, že rok 2007 přál dobrovolnické práci v neziskových organizacích – počet odpracovaných hodin byl skoro dvojnásobný ve srovnání s rokem 2020.

Tabulka 6.I znázorňuje vývoj počtu různých organizací od spolků až po zájmová sdružení právnických osob. V poslední dekádě pozorujeme určitou stagnaci nebo jen pomalý růst počtu takových organizací s výjimkou odborových organizací a organizací zaměstnavatelů – v této kategorii máme o 28 % více organizací – a nadací a nadačních fondů – skoro o 50 % více organizací.

² Počet zaniklých subjektů v roce 2013 tvoří občanská sdružení a jejich organizační jednotky, které nebyly zapsány Ministerstvem vnitra do nového registru občanských sdružení. Místo občanských sdružení vznikly spolky, z organizační jednotky sdružení se staly pobočné spolky. Obecně prospěšné společnosti už nadále nemohou vznikat, mohly se transformovat v ústavy, nadace nebo nadační fondy.

Graf 6.1 *Počet občanských sdružení a neziskových institucí v ČR*

Zdroj: Vlastní zpracování, data ČSÚ

Poznámka: 2010–2013 = sdružení (svaz, spolek, společnost, klub aj. vč. odborových organizací);
2014–2020 = spolky.

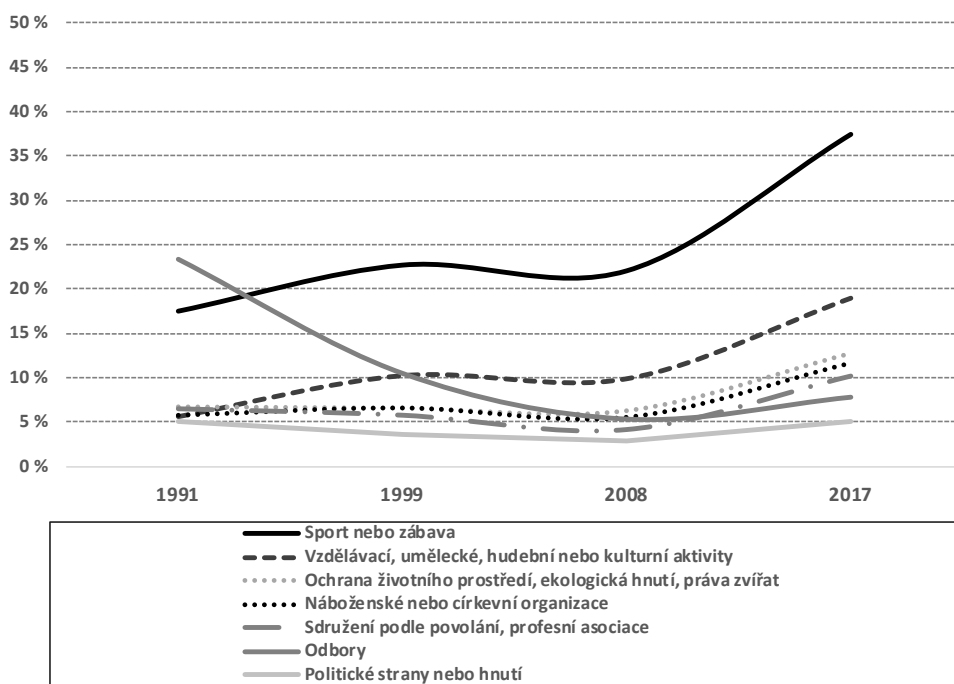
Tab. 6.I Občanské, odborové a oborové organizace působící v ČR v letech 2014–2020

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Odborová organizace a organizace zaměstnavatelů	5 777	6 230	6 729	6 526	7 375	7 382	7 400
Církevní organizace	4 117	4 127	4 145	4 152	4 155	4 042	3 927
Nadace a nadační fond	1 821	2 071	2 202	2 330	2 442	2 608	2 678
Obecně prospěšná společnost	2 867	2 830	2 776	2 719	2 655	2 630	2 516
Zájmové sdružení právnických osob	1 201	1 133	1 150	1 113	1 090	1 167	1 123

Zdroj: Vlastní zpracování, data ČSÚ

6.3 OBČANSKÁ PARTICIPACE

Data reflektující počet různých sdružení, spolků a organizací nám neříkají nic o tom, nakolik jsou občané České republiky angažováni ve společnosti. Pomocí dat z výběrového šetření Evropský výzkum hodnot můžeme zjistit podíl dospělých osob, které deklarovaly, že náleží k určité organizaci. V tomto případě mluvíme o konvenční formě občanské participace (viz graf 6.2). Nejvyšší růst v období let 1991–2017 pozorujeme u přináležitosti ke sportovním organizacím, kde se podíl těch, kdo se hlásí k takovému typu organizace, zvýšil o 20 procentních bodů. Další organizace, které registrovaly nárůst členů, jsou vzdělávací, umělecké, hudební či kulturní organizace nebo organizace pro ochranu životního prostředí, ekologická hnutí a hnutí za práva zvířat. Jak je možné vidět v grafu 6.2, došlo k určitému poklesu mezi lety 1991 a 2017, a to zejména u odborů, kde se podíl lidí, kteří náleží k odborům, snížil

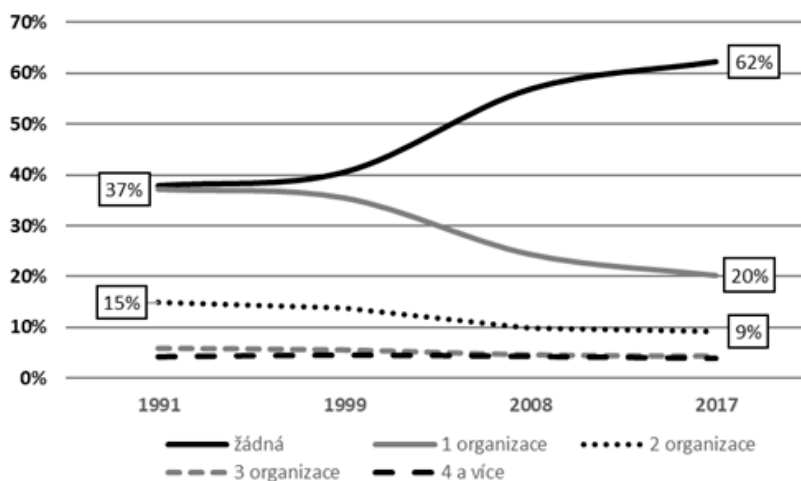
Graf 6.2 *Konvenční občanská participace v ČR*

Zdroj: Vlastní zpracování, data EVS 1991–2017. Reprezentativnost populace 18+.

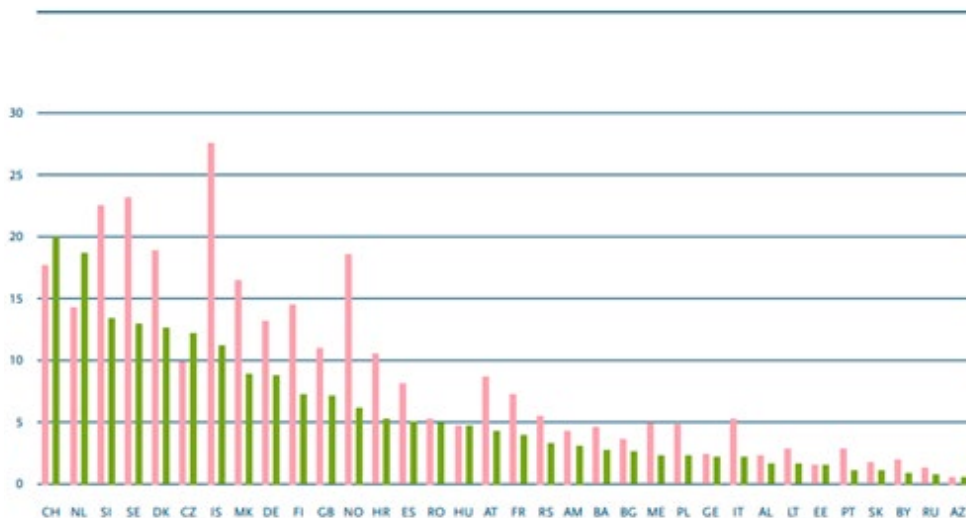
o 65 %. Náležitost k politickým stranám nebo hnutím se v pozorovaném období nezměnila – jen 5 % dospělých Čechů patří do těchto organizací. Šetření *Evropský výzkum hodnot* zjistilo v roce 2017 i deklarovanou dobrovolnickou práci. V roce 2017 každý pátý dospělý Čech tvrdil, že v posledních 6 měsících vykonával dobrovolnou práci. Počet odpracovaných hodin dobrovolníky čítal ve stejném roce 55,5 milionu hodin, což ve výsledku znamená, že průměrný počet odpracovaných hodin každého dospělého občana, který deklaroval, že v roce 2017 vykonával dobrovolnickou práci, se rovná 29 hodin/rok.

Analýza nekonvenční občanské participace může být uchopena i jiným způsobem, a to z perspektivy počtu organizací, k nimž každý občan náleží. Následující graf 6.3 prezentuje vývoj počtu organizací, ke kterým česká dospělá populace náleží. V roce 2017 nepatřilo 62 % dospělých v Česku do žádné organizace, což představuje rozdíl 25 procentních bodů ve srovnání s rokem 1991, když byl podíl nepatřících k žádné organizaci 37 %. V roce 2017 náleželo k jedné organizaci přibližně 20 % občanů, což indikuje pokles o 46 % v angažovanosti od roku 1991.

Podle typu sdružení nebo organizace, ke kterým lidé náležejí, se občané v České republice nacházejí v první desítky zemí v Evropě, co se týče náležitosti k environmentálním organizacím, což v roce 2017 znamená nejvyšší podíl mezi postsocialistickými zeměmi (viz graf 6.4). Náležitost k environmentálním organizacím je v České republice zároveň vyšší než k humanitárním organizacím. Nejvyšší míru participace v environmentálních organizacích registrujeme ve Švýcarsku a v Nizozemí. Naopak nejnižší najdeme v Portugalsku nebo na Slovensku.

Graf 6.3 *Občanská náležitost/angažovanost v ČR v letech 1991–2017*

Zdroj: Vlastní zpracování, data EVS 1991–2017. Reprezentativnost populace 18+.

Graf 6.4 *Podíl lidí, kteří náležejí do organizace pro ochranu přírody, práv zvířat nebo životního prostředí v Evropě ve srovnání s podílem lidí aktivních v humanitárních nebo charitativních organizacích.*

Zdroj: The Atlas of European Values: Change and Continuity in Turbulent Times (2022) <https://openpresstiu.pubpub.org/pub/atlas-evs/release/5>, data EVS 2017. Reprezentativnost populace 18+.

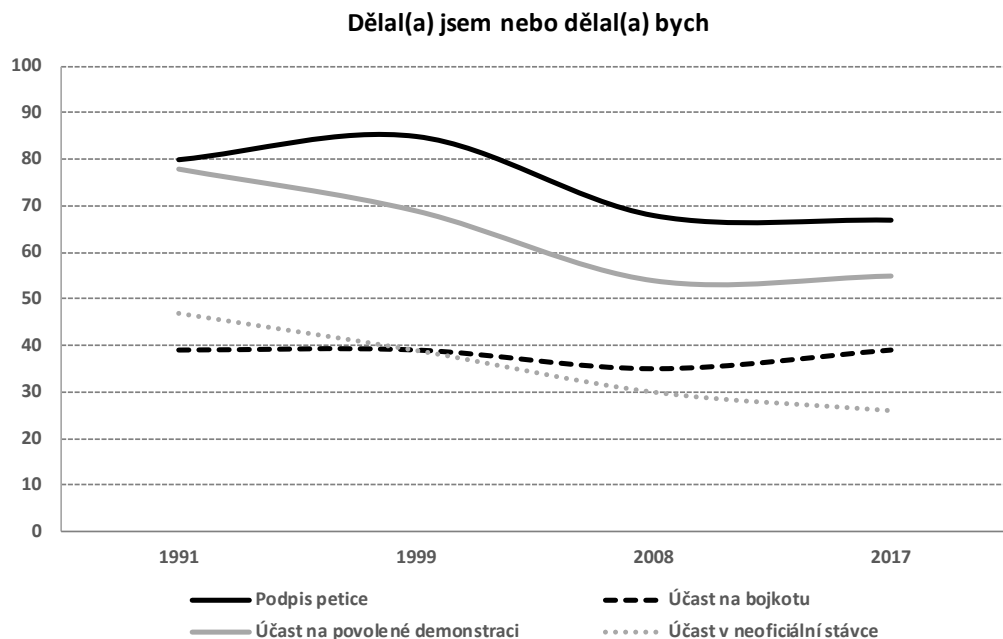
Poznámka: Zelená barva = environmentální organizace; růžová barva = humanitární organizace.

Ve světle převládajících tezí, které zdůrazňují slabost postsocialistických občanských společností a ideu politického dohánění Západu (viz například Habermas, 2000 nebo Foa a Ekiert, 2017), je důležité nahlížet i do vývoje nekonvenční občanské participace. Zároveň je nutné si uvědomit fakt, že změny socialistických režimů na konci 80. a začátku 90. let 20. století by nebyly možné bez počáteční masivní občanské angažovanosti, značné solidarity a mezilidské důvěry.

Ke znázornění nekonvenční občanské participace a jejího vývoje využijeme opět data z Evropského výzkumu hodnot, kde lidé mohli říct, jestli někdy vykonali, byli by ochotni vykonat, nebo by nikdy nevykonali různé formy aktivistických činností, které patří k formám nekonvenční občanské participace. Aktivitou, která zaznamenala nejvyšší účast v roce 2017, byl podpis petice – 70 % dospělých Čechů deklarovalo, že buď podepsalo, nebo by podepsalo petici (viz graf 6.5). Z hlediska změn v letech 1991–2017 můžeme pozorovat pokles činnosti, zvláště v období let 1999–2017 – o 16 procentních bodů. Graf 6.5 poukazuje na podobný klesající trend i u participace na povolené demonstraci, jen je nutné poznamenat, že pokles je výraznější – jedná se o 23 procentních bodů. Další dvě činnosti, o kterých se vyjadřovali respondenti, byly účast na bojkotu a účast v neoficiální stávce. V případě účasti na bojkotu nepozorujeme velké výkyvy – jedná se o stabilní trend, kde nedochází k prudkým změnám a účast se pohybuje okolo 40 % procent. Z hlediska účasti v neoficiální stávce nebo ochoty se zúčastnit takové akce ve stejném období registrován pokles.

Protesty jsou obecně považovány za součást demokracie. Lidé mají právo demonstrovat a žádat o politickou změnu. V demokratickém státě hrají důležitou roli také v situaci, kdy lidé dají najevo svou nespokojenost s politickým systémem. Příkladem může být velká demonstrace na Letné dne 16. listopadu 2019, která sloužila nejen k připomenutí výročí 30 let od pádu komunistického režimu, ale i jako protestní akce proti vládě a premiéru Andreji Babišovi. Podle dostupných informací se jí zúčastnilo mezi 250 a 300 000 lidí. V porovnání s demonstrací z roku 1989, kdy se sešlo přibližně 800 000 lidí, by se dalo říct, že zájem o účast na demonstraci klesl. Nesmíme však

Graf 6.5 *Nekonvenční občanská participace v ČR (v %)*

Zdroj: Vlastní zpracování, data EVS 1991–2017. Reprezentativnost populace 18+.

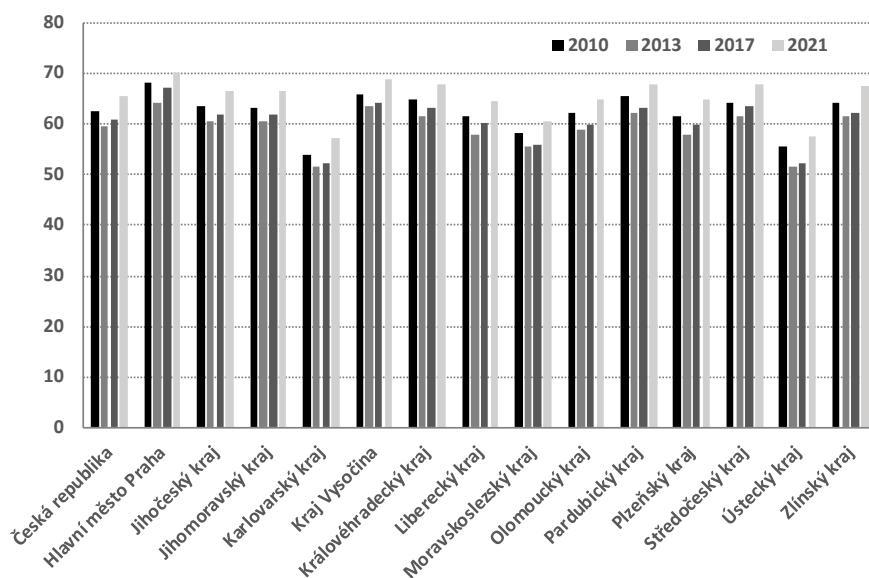
zapomenout, že v roce 1989 se protestovalo proti totalitárnímu režimu. Demonstrace z roku 2019 může být považována za podporu většího zapojení občanů do politického života a uplatňování demokratických principů a práv. Jen v období od roku 2020, tedy v období spojeném s pandemií covidu-19, jsme mohli pozorovat demonstraci proti opatřením souvisejícím s pandemií. Nelze opomenout ani protesty proti korupci, váldě nebo válce na Ukrajině.

6.4 POLITICKÉ KLIMA A PARTICIPACE

Politická participace je úzce spjata s volební účastí. To, jakou důležitost lidé (voliči) přisuzují volbám, souvisí s úrovní, na níž se tyto volby konají. Voličům se jeví jako nejdůležitější volby, které probíhají na národní úrovni. Účast ve volbách na národní úrovni vnímají jako nejlepší možnost, jak vyjádřit svoje politické preference, a zároveň jako možnost ovlivnit svou volbou fungování vládního systému. V tomto kontextu Reif a Schmitt (1980), a později Norris (1997) nebo Šaradín (2008), rozdělují volební participaci do dvou kategorií: prvořadě a druhořadě volby. Tyto dva modely jsou reflektovány ve volební účasti jak na národní, tak na evropské úrovni. Šaradín (2008) nebo Linek (2004) poukazují na to, že voliči posuzují význam voleb podle míry jejich (spolu)rozhodování v souvislosti s klíčovými otázkami každodenního života na národní úrovni.

Jaká byla volební účast na obou úrovních? Jaké trendy pozorujeme v posledních dvou dekadách? Jsou patrné nějaké prostorové rozdíly? Nejprve se podíváme na volební účast na národní úrovni. Celostátní volební účast do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v období let 2010–2022 se pohybuje okolo 60 % (viz graf 6.6). Lehce nižší

Graf 6.6 Volební účast do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (v %)

Zdroj: Vlastní zpracování, veřejná databáze ČSÚ

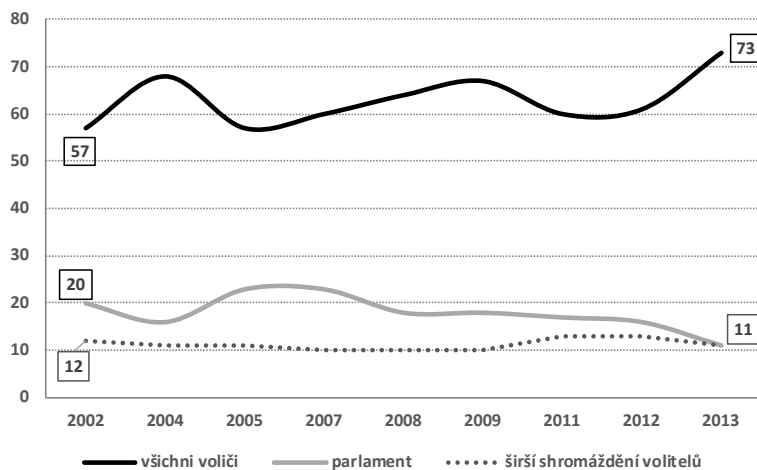
účast byla zaznamenána v letech 2014 a 2018. Stejný trend pozorujeme i na úrovni krajů České republiky. Nejvyšší volební účast registrují všechny kraje s výjimkou Karlovarského, Ústeckého a Moravskoslezského kraje, kde je účast nižší o 8–10 procentních bodů ve sledovaném období.

Zásadní změna, kterou Ústava České republiky prošla v roce 2012, se týká způsobu volby prezidenta České republiky. Touto změnou byla zavedena přímá lidová volba oproti volbě nepřímé, jež byla v platnosti od vzniku Československa v roce 1918. Přijetí přímé volby prezidenta republiky předcházely velké diskuse a nebylo výsledkem jednoznačného konsenzu v české společnosti. Podíváme-li se na výsledky výběrového šetření CVVM mezi lety 2002 a 2013, které monitorovalo názory občanů na volbu prezidenta, nemůžeme si nevšimnout rostoucí podpory veřejnosti ohledně přímé volby (viz graf 6.7). Již v roce 2002 přímá volba nachází u občanů poměrně velkou podporu. V roce 2013 (rok první přímé volby prezidenta) dosáhla podpora přímé volby 73 %. Další možnosti volby prezidenta registrují malou podporu – v roce 2013 by desetina populace preferovala volbu prezidenta parlamentem a další desetina volbu širším shromážděním volitelů.

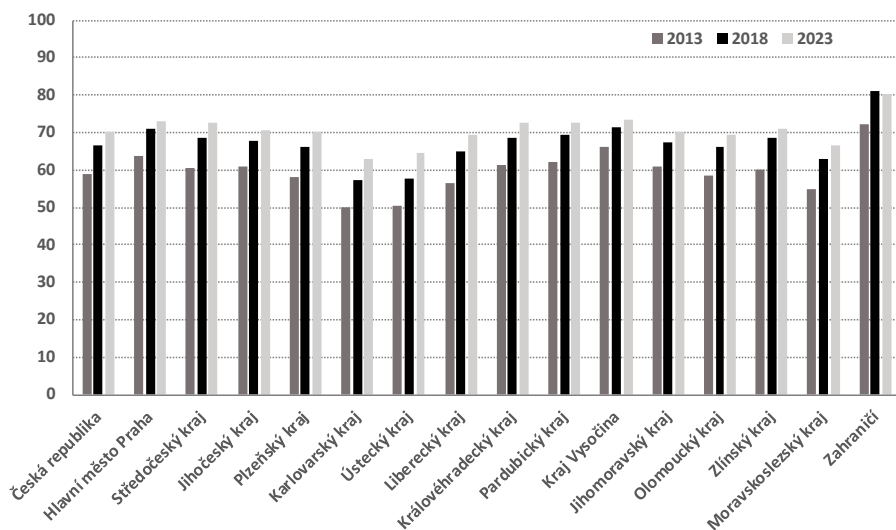
Jestli preference přímé volby prezidenta splnily očekávání české populace, lze zjistit z údaje o účasti ve volbách na post prezidenta. Od zavedení přímé volby prezidenta můžeme pozorovat rostoucí trend celostátní, ale i krajské účasti jak v prvním, tak v druhém kole prezidentských voleb (viz graf 6.8 – pro znázornění jen účast v druhém kole). Jedná se o rozdíl 10 procentních bodů mezi roky 2013 a 2023. Nejvyšší účast v prezidentských volbách najdeme u občanů žijících v zahraničí – účast v posledních volbách byla 80%. Z hlediska prostorové diferenciaci najdeme stejný trend jako u voleb do Poslanecké sněmovny – nejnižší účast je v Karlovarském, Ústeckém a Moravskoslezském kraji.

V komunálních volbách je volební účast nižší než ve volbách do Poslanecké sněmovny nebo v prezidentských volbách. Nižší účast zaregistrujeme jen v senátních volbách nebo ve volbách do Evropského parlamentu. Celostátní volební účast do ko-

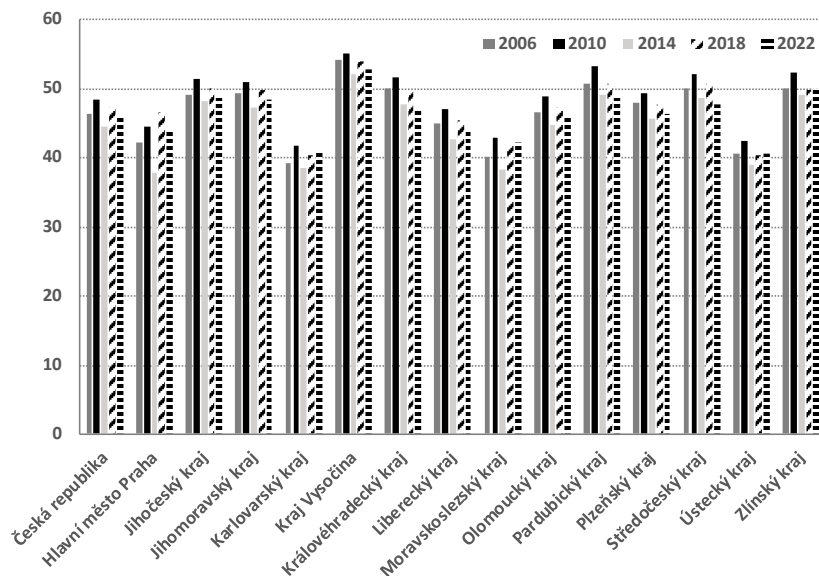
Graf 6.7 *Kdo by měl volit prezidenta (v %)*

Zdroj: Vlastní zpracování, data CVVM. Reprezentativnost populace 15+.

Graf 6.8 *Volební účast v prezidentských volbách v ČR (2. kolo; v %)*

Zdroj: Vlastní zpracování, veřejná databáze ČSÚ

Graf 6.9 *Volební účast v komunálních volbách (v %)*

Zdroj: Vlastní zpracování, veřejná databáze ČSÚ

munálních voleb je nižší než 50% ve všech zkoumaných letech (viz graf 6.9). I tady najdeme stejný vzorec volební účasti v krajích jako u ostatních typů voleb – nejnižší účast vykazují okresy na severní Moravě a v severních Čechách, zejména v Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském kraji. V Kraji Vysočina je volební účast vyšší než celostátní průměr ve všech pozorovaných letech.

Proč je volební účast v komunálních volbách nízká? Nabízí se několik vysvětlení: obecně malý zájem o politiku, malý zájem o dění v obci, politická situace v obci a v kraji, politická situace na národní úrovni, která může mít dopad na volby do zastupitelstev, důvěra v instituce, věkové složení voličů, vzdělanost obyvatelstva obce a další sociodemografické charakteristiky potenciálních voličů (více o tom viz například Balík, 2006; Hájek a Balík, 2020; Čmejrek, 2008; Linek, 2013). Nižší účast v komunálních volbách může být ovlivněna i specifikitou voleb do zastupitelstev, která se vztahuje k místě trvalého bydliště potenciálních voličů – dle zákona mohou volit jen v obci, kde mají trvalé bydliště.

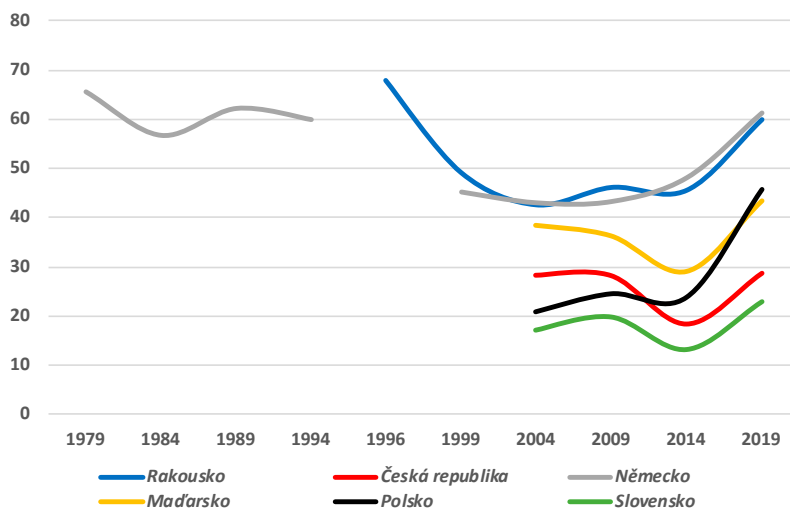
Co můžeme říct o složení zastupitelstev po volbách v roce 2022? Podle údajů Českého statistického úřadu je průměrný věk zvolených zastupitelů 47,6 roku a nejstaršímu z nich je 88 let. Z hlediska pohlaví bylo zvoleno 71 % mužů a 29 % žen. Počet obcí, kde v zastupitelstvu sedí jen muži, je poměrně velký – 423 obcí –, oproti počtu zastupitelstev, kde sedí jen ženy – pouze 4 obce. Nejvyšší volební účast zaznamenali v obci Kyje (okres Jičín), a to 98,3 %. Naopak nejmenší volební účast – 17,9 % – byla v obci Sklené (okres Svitavy).

Podíváme-li se na další dimenze volební účasti, celková účast při volbách do Evropského parlamentu má klesající trend a celková míra účasti voličů se snížila na 45,5 % v roce 2019. Pokles účasti ve volbách do Evropského parlamentu není uniformním procesem – pokles účasti není stejný ve všech zemích EU –, například nejvyšší účast v posledních volbách v roce 2019 byla v Belgii (88,5 %) a naopak nejnižší účast byla pozorována na Slovensku (22,8 %). V jednotlivých členských zemích lze zaznamenat odlišné procesy. Ve starých členských zemích klesala volební účast jen pozvolna, a v některých z nich pozorujeme dokonce nárůst volební účasti oproti předchozím volbám. Naopak v nových členských zemích byla volební účast velmi nízká. Vysoká účast v nových členských zemích byla zaznamenána pouze na Maltě a na Kypru, kde je volební účast povinná. Naopak třetina nebo méně než třetina obyvatel byla volit v Česku, Estonsku, Polsku, Slovinsku a na Slovensku. Z grafu 6.10 můžeme vyčíst, že rok 2014 je rokem, kdy jsme zaznamenali nejnižší účast ve volbách v zemi V4. Klesající institucionální role Evropského parlamentu nebo klesající důvěra v instituce EU na jedné straně a nárůst euroskepticismu na straně druhé mohou být vysvětlujícími faktory tohoto poklesu. V roce 2019 se klesající trend obrátil a může znamenat posilující institucionální roli Evropského parlamentu nebo důvěru v instituce EU.

Do jaké míry se skutečná volební účast blíží deklarované volební účasti? Výzkum EVS, který proběhl v roce 2017, měřil ochotu chodit k volbám.³ Deklarovanou volební účast, kterou tvoří ti, kdo tvrdí, že vždycky nebo obvykle chodí volit, můžeme považovat za hypotetickou maximální možnou volební účast, již lze dosáhnout. Co se týče deklarované účasti v místních (komunálních) volbách, polovina respondentů deklarovala, že chodí volit vždy, a další třetina, že chodí obvykle. Jen 16 % dospělých Čechů v roce 2017 tvrdilo, že nikdy nechodí volit v komunálních volbách. Pokud to srovnáme s volební účastí v komunálních volbách v roce 2018, která byla 47 %, lze předpokládat, že ti, kdo deklarují, že chodí volit vždy, skutečně šli v roce 2018 volit v místních volbách. Třetina dospělé populace patří do skupiny potenciálních voličů, kteří chodí volit jen někdy a kteří mohou být osloveni místními kandidáty.

³ Přesné znění otázky bylo: *Když se konají volby, chodíte volit vždy, obvykle, nebo nikdy? Odpovězte zvlášť pro místní, celostátní a evropské volby.*

Graf 6.10 **Volební účast ve volbách do Evropského parlamentu (země V4 a sousedské země ČR; v %)**

Zdroj: Vlastní zpracování, data <https://www.idea.int/>

Poznámka: První záznam je z roku vstupu do EU (např. Česká republika, Polsko, Slovensko a Maďarsko) nebo z následujícího roku po vstupu do EU (např. Rakousko).

Deklarovaná volební účast na národní úrovni je stejná jako v případě místních voleb. Polovina respondentů v roce 2017 deklarovala, že vždy chodí volit, a třetina, že jen někdy. Srovnáme-li to opět se skutečnou volební účastí do Poslanecké sněmovny v roce 2017, která byla 61 %, pozorujeme jedenáctiprocentní rozdíl mezi deklarovanou a skutečnou účastí.

Ochota chodit k volbám do Evropského parlamentu je nejnižší ze všech tří úrovní. V roce 2017 jen 36 % respondentů deklarovalo, že vždy chodí volit do nadnárodních voleb, dalších 28 % jen někdy. Zbytek respondentů (36 %) nikdy nechodí volit do Evropského parlamentu. Nejbližší volby do Evropského parlamentu se konaly v roce 2019 a pro srovnání uvádíme, že volební účast byla 29 %, což reprezentuje jen polovina těch, kdo chodí volit vždycky nebo aspoň někdy. Jak deklarovaná, tak skutečná volební účast je nejnižší ze všech úrovní.

Jak již bylo řečeno, volební účast je nejčastěji ovlivněna nezájmem o politiku a nespokojeností s celým politickým systémem. Dále můžou hrát roli faktory na individuální úrovni – sociodemografické charakteristiky voličů (např. věk, vzdělání, náboženství, příjem), blízkost k určité politické straně nebo členství ve straně, politická orientace.

Politická angažovanost v české společnosti je poměrně malá a v čase nepozorujeme žádné významné změny. Časové srovnání v tabulce 6.II zachycuje obecně zájem o politiku od roku 1991. Vidíme, že zájem o politiku byl poměrně vysoký v roce 1991 – přibližně tři čtvrtiny populace měly zájem o politiku. O osm let později byl zájem okolo 70 %. Od roku 1999 začíná česká společnost zájem o politiku ztrácet. Méně než polovina občanů měla zájem o politiku. Naopak nezájem o politiku obecně po celou dobu sledování mírně převažoval.

Výsledky poslední vlny Evropského výzkumu hodnot z roku 2017 nám přinášejí obraz zájmu o politiku obecně v Evropě (viz mapa 6.1). V jednotlivých zemích existují

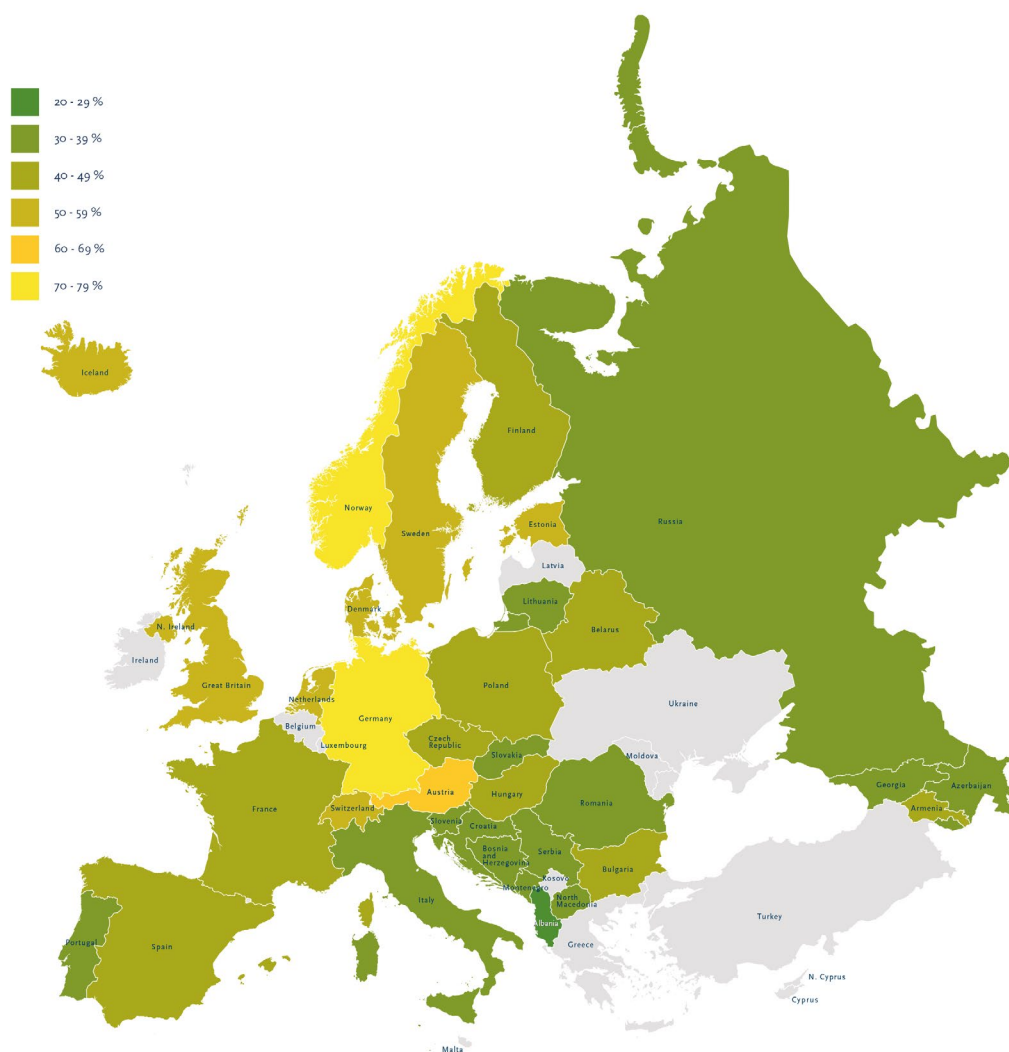
Tab. 6.II Politická angažovanost a zájem o politiku – časové srovnání (v %)

	1991	1999	2007	2008	2009	2010	2011	2014	2015	2017	2018	2020
Náležitost k politické straně	5	4	7	3	5	4	3	4	3	5	2	3
Zájem o politiku obecně	73	70	46	40	46	48	46	45	46	48	47	42

Zdroj: Vlastní pracování, data EVS 1991, 1999, 2008, 2017 (reprezentativnost populace 18+), data CVVM SOÚ AV ČR, Naše společnost ostatní roky (reprezentativnost populace 15+).

Poznámka: Podíly „velmi/velice se zajímá“ + „spíše/trochu se zajímá“.

Mapa 6.1 Zájem o politiku v Evropě (v %)

Zdroj: The Atlas of European Values: Change and Continuity in Turbulent Times, 2022 Dostupné z: <https://openpresstiu.pubpub.org/pub/atlsevs/release/5>, Data EVS 2017. Reprezentativnost populace 18+.

Tab. 6.III Sledování informací o politice v médiích – časové srovnání (v % sloup.)

	V/02	VI/02	X/02	II/07	II/08	II/09	II/10	II/12	II/14	II/15	II/18	II/20
Často	24	26	24	39	27	36	34	34	28	28	23	27
Někdy	34	33	35	35	35	37	37	37	35	34	36	35
Zřídka	30	27	29	23	27	24	23	24	31	29	29	29
Nikdy	12	14	12	3	11	3	6	5	6	9	12	9

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, Naše společnost. Reprezentativnost populace 15+.

Poznámka: Podíly „velmi/velice se zajímá“ + „spíše/trochu se zajímá“.

podstatné rozdíly v míře deklarovaného politického zájmu. Nejvyšší zájem o politiku mají občané Německa a Norska (tři čtvrtiny respondentů mají zájem o politiku) nebo Rakouska (dvě třetiny). Nejmenší zájem o politiku vykazuje Albánie, kde má zájem o politiku ani ne třetina respondentů. Mezi státy s menším zájmem o politiku najdeme i některé země střední a východní Evropy jako Slovensko, Slovinsko, Rumunsko, Chorvatsko, Litvu, ale i země jako Itálii či Portugalsko.

Odpovídajícím způsobem se měnilo i sledování politiky v médiích, přičemž zde pozorujeme kolísavý trend. Odpověď „často“ se pohybuje mezi 24 % v roce 2002 a 39 % v roce 2007. V roce 2020 byl podíl lidí sledujících často či někdy informace o politice v médiích 62% (viz tabulka 6.III).

Kvalita politického systému je jedním z možných faktorů ovlivňujících volební účast. Výzkum CVVM poukazuje na negativní hodnocení politického systému před listopadem 1989 ve srovnání s politickým systémem v současné době, který je do jisté míry lépe vnímán. V roce 2019 politický systém pozitivně vnímala třetina respondentů. Podíváme-li se na časové řady, zjistíme, že podíl lidí, kteří pozitivně hodnotí současný politický systém, rostl od roku 2014 (viz tabulka 6.IV). Dále očekávání českých občanů v souvislosti s politickým systémem jsou v následující dekádě ze třetiny pozitivní.

Dalším faktorem, který může ovlivnit volební účast, je spokojenost s politickou situací v České republice (viz obrázek 6.11). Do roku 2003 CVVM pracovalo se čtyřbodovou škálou (bez možnosti odpovědi „ani spokojen, ani nespokojen“). Pro časové srovnání se proto podíváme jen na údaje od roku 2003 (únor) do roku 2022. Obecně míra je spokojenosti lidí se současnou politickou situací velmi nízká a od roku 2003 přetrvává výrazná nespokojenost. Nejnižší spokojenost byla zaznamenána v období 2011 (červen) až 2013 (říjen) – jen přibližně 3,2–6 % respondentů. Od listopadu 2013 podíl těch, kteří jsou spokojeni se současnou politickou situací, rostl, ale nedosahuje více než 25 % – nejvyšší zaznamenaná hodnota byla v lednu 2020, a to 24,8 % spokojených lidí. Poslední data z druhé poloviny roku 2022 (září) ukazují na pokles podílu spokojených občanů a 13,3 %. V období před národními volbami, které se konaly na podzim 2021, byla spokojenost občanů se současnou politickou situací poměrně nízká – jen přibližně desetina respondentů tvrdila, že je spokojená. Stejný trend pozorujeme i v roce 2017, když se konaly volby do Poslanecké sněmovny.

Součástí politického dění ve společnosti je i politická orientace / politické preference občanů. Výzkum CVVM⁴, ale i jiné výzkumy (např. EVS⁵), měří politické preference

4 Sebezařazení na škále 1–11, kde 1 znamená levice a 11 pravice.

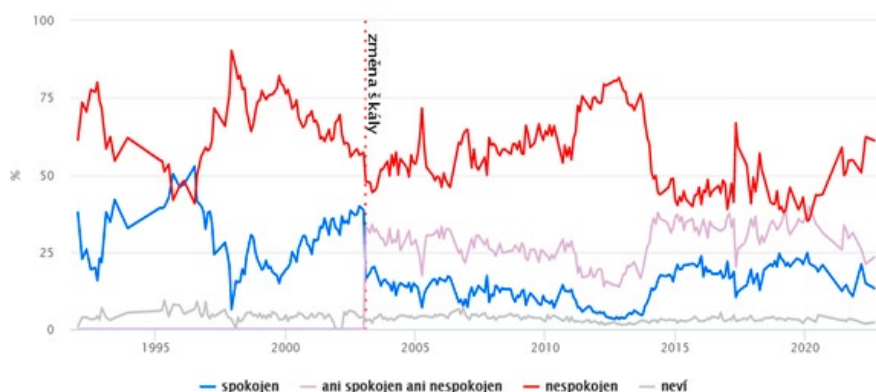
5 Sebezařazení na škále 1–10, kde 1 znamená levice a 10 pravice.

Tab. 6.IV Hodnocení politického systému (v %)

Politický systém před rokem 1989								
	2/2009	9/2009	2/2011	2/2012	2/2013	2/2014	10/2014	9/2019
dobrý	13	15	19	23	24	18	16	13
ani dobrý, ani špatný	27	23	23	25	24	28	26	22
špatný	50	50	44	37	38	45	48	55
Politický systém v 90. letech								
	2/2009	9/2009	2/2011	2/2012	2/2013	2/2014	10/2014	9/2019
dobrý	33	32	34	38	31	36	34	38
ani dobrý, ani špatný	41	36	37	35	42	37	38	35
špatný	20	23	21	18	19	20	20	19
Současný politický systém								
	2/2009	9/2009	2/2011	2/2012	2/2013	2/2014	10/2014	9/2019
dobrý	22	18	21	15	10	19	22	35
ani dobrý, ani špatný	36	30	28	23	27	35	37	35
špatný	41	50	49	60	61	45	38	27
Politický systém za 10 let								
	2/2009	9/2009	2/2011	2/2012	2/2013	2/2014	10/2014	9/2019
dobrý	30	30	25	18	20	29	29	33
ani dobrý, ani špatný	23	21	19	18	23	22	23	26
špatný	19	22	34	39	33	26	24	21

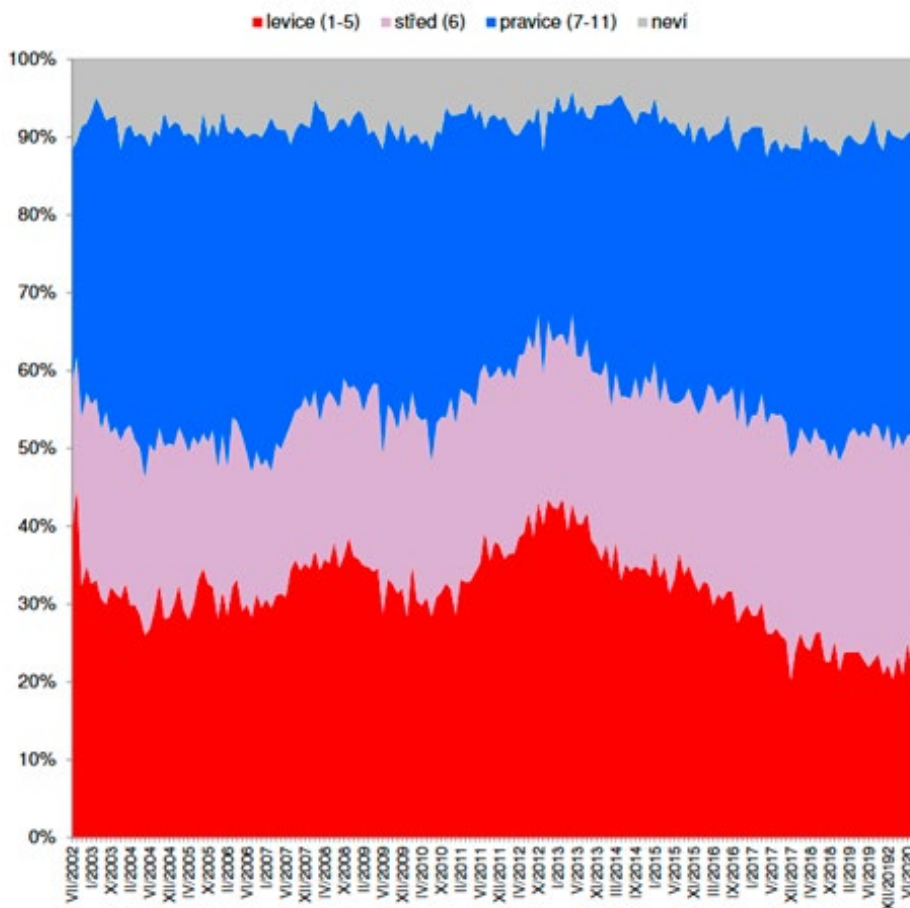
Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, Naše společnost. Reprezentativnost populace 15+.

Graf 6.11 Spokojenost s politickou situací v Česku (v %)

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, Naše společnost. Reprezentativnost populace 15+.

Poznámka: Do ledna 2003 byla používána čtyřbodová škála: velmi spokojen; spíše spokojen; spíše nespokojen; velmi nespokojen. Od roku 2004 pětibodová škála: velmi spokojen; spíše spokojen; ani spokojen, ani nespokojen; spíše nespokojen; velmi nespokojen.

Graf 6.12 *Sebezařazení na škále levice–právice v časovém srovnání (v %)*

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, Naše společnost. Reprezentativnost populace 15+.

pomocí škály levice–právice. CVVM měří tyto preference od roku 2002, EVS v pravidelných intervalech od roku 1991. Časové srovnání CVVM poukazuje na změny, které nastaly v politických preferencích obyvatel České republiky. Nejvýraznější jsou změny levicových preferencí v pozorovaném období – jejich trend je nejvíc kolísavý s obdobími růstu (2012–2013) a poklesu (nejvýraznější v období let 2017–2020). Pokles levicově orientovaných lidí v období let 2012–2013 byl doprovázen nárůstem pravicových politických preferencí, jež se v posledních letech pohybují okolo 40 % (viz graf 6.12).

Politická orientace a (ne)splacenost s politickým systémem se projevují ve volebních výsledcích. Pokud se podíváme do historie polistopadových voleb u nás, zjistíme, že občané se účastnili voleb osmkrát. Střídalo se celkem dvanáct premiérů. Česká republika zažila i období úřednických vlád, a to celkem třikrát – poprvé v roce 1998 (poloúřednická), podruhé v roce 2009 a potřetí v roce 2013. Období úřednických vlád jsou spojené i s demisí vlád a předčasnými volbami. Tyto události se do značné míry podepsaly i na stranických preferencích a výsledcích voleb.

Jaké jsou trendy v posledních dvou dekáдах z hlediska volebních výsledků (viz tabulka 6.V)? Od roku 2013 pozorujeme propad levicových preferencí, který kulminuje ve volbách v roce 2021, kdy se tradiční levicové strany ČSSD a KSČM do sněmovny nedostaly. Pozice ODS nejvíce oslabil ve volbách v roce 2013, když byl registrován velký propad z 20,2 % na 7,7 %. ODS zažívala jen pomalý nárůst do dalších voleb v roce 2017. Nejlepší výsledek ODS byl zaznamenán ve volbách z roku 2006, kdy získala více než 35 % hlasů. Tento výsledek stojí za zmínku, jelikož se jedná o nejlepší výsledek jakékoliv politické strany nebo hnutí v posledních třiceti letech.

Volby v roce 2013 znamenají úspěch nové strany či hnutí – ANO volilo bez mála 19 % českých občanů. Její obliba roste a v roce 2017 se stala vítěznou stranou ve volbách se skoro 30 % hlasů. Poslední volby (2021) přinesly vznik nové koalice (SPOLU) a nejtěsnější výsledky ve volební historii – ANO a SPOLU dělí pouze jeden mandát (viz tabulka 6.VI). Rok 2017 je výjimečný tím, že do Poslanecké sněmovny se dostalo devět politických stran. Oproti tomu je rok 2021 rokem, kdy v Poslanecké sněmovně zasedají jen čtyři politické strany či koalice.

Tab. 6.V Výsledky do Poslanecké sněmovny v časovém srovnání (v %)

	2002	2006	2010	2013	2017	2021
ČSSD	30,2	32,3	22,1	20,5	7,3	4,6
ODS	24,5	35,4	20,2	7,7	11,3	--
KSČM	18,5	12,8	11,3	14,9	7,8	3,6
Koalice (KDU-ČSL, US-DEU)	14,3	--	--	--	--	--
KDU-ČSL	--	7,2	4,4	6,8	5,8	--
Strana zelených	--	6,3	--	3,2	--	--
TOP 09	--	--	16,7	12,0	5,3	--
Věci veřejné	--	--	10,9	--	--	--
SPOZ	--	--	4,3	--	--	--
Suverenita	--	--	3,7	--	--	--
ANO	--	--	--	18,7	29,6	27,2
ÚSVIT	--	--	--	6,9	--	--
Piráti	--	--	--	--	10,8	--
SPD	--	--	--	--	10,6	9,6
STAN	--	--	--	--	5,2	--
SPOLU (ODS, TOP 09, KDU-ČSL)	--	--	--	--	--	27,8
Piráti + STAN	--	--	--	--	--	15,6
TSS	--	--	--	--	--	2,8
Přísaha	--	--	--	--	--	4,7

Zdroj: Vlastní zpracování, data ČSÚ

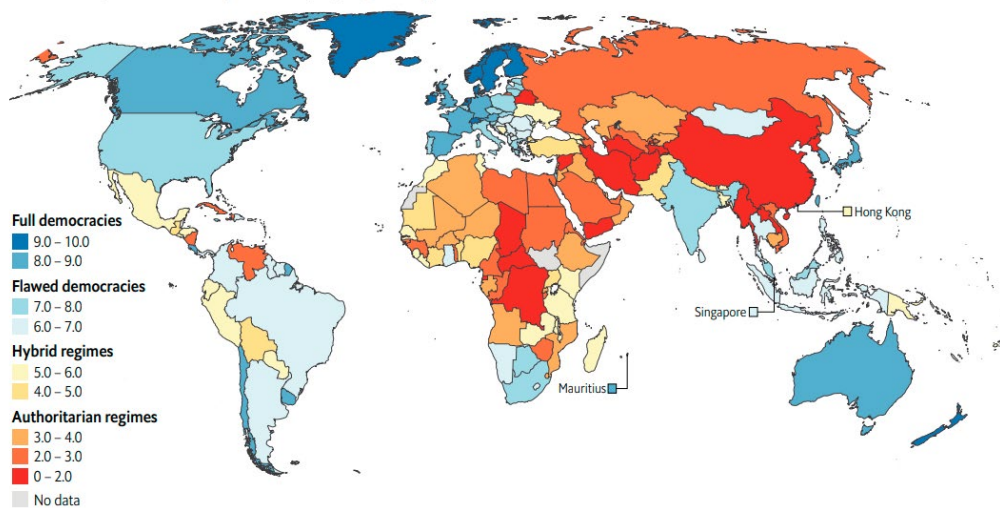
Poznámka: Proškrtnutí znamená, že daná strana nebo koalice se příslušných voleb nezúčastnila. Procenta uvedená tučnou kurzivou jsou u stran, kterým se nepodařilo dosáhnout požadovaného podílu hlasů potřebných ke vstupu do Poslanecké sněmovny.

Tab. 6.VI Počet mandátů v Poslanecké sněmovně v časovém srovnání (v %)

	2002	2006	2010	2013	2017	2021
ČSSD	70	74	56	50	15	--
ANO	--	--	--	47	78	72
SPOLU (ODS, TOP 09, KDU-ČSL)	--	--	--	--	--	71
Piráti + STAN	--	--	--	--	--	37
SPD	--	--	--	--	--	20
ODS	58	81	53	16	25	--
KSČM	41	26	26	33	15	--
koalice (KDU-ČSL, US-DEU)	31	--	--	--	--	--
KDU-ČSL	--	13	--	14	10	--
Strana zelených	--	6	--	--	--	--
TOP 09	--	--	41	26	7	--
Věci veřejné	--	--	24	--	--	--
ÚSVIT	--	--	--	14	--	--
Piráti	--	--	--	--	22	--
SPD	--	--	--	--	22	--
STAN	--	--	--	--	6	--

Zdroj: Vlastní zpracování, data ČSÚ

Poznámka: Proškrtnutí znamená, že daná strana nebo koalice se příslušných voleb nezúčastnila.

Mapa 6.2 *Index demokracie v roce 2022*Zdroj: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022-registration-confirmation>

Celkový pohled na fungování demokratického systému poskytne index demokracie, který je založen na pěti kategoriích: volební proces a pluralita, fungování vlády, politická účast, politická kultura a občanská svoboda. Na základě výsledků v řadě ukazatelů v těchto kategoriích je pak každá země zařazena do jednoho ze čtyř typů režimu: „plná demokracie“, „nedokonalá demokracie“, „hybridní režim“ nebo „autoritativní režim“. Hodnoty indexu v roce 2022 (viz mapa 6.2) poukazují na to, že téměř polovina světové populace žije v demokratických zemích (45,3 %). Více než jedna třetina světové populace žije pod autoritářskou vládou (36,9 %), přičemž velký podíl tvoří Čína a Rusko. Česká republika se nachází na 25. místě s celkovým skóre 7,97 a je těsně za hranicí první skupiny, která zahrnuje země s plnou demokracií. V porovnání s předchozím obdobím se Česká republika zlepšila o čtyři místa. Ve střední a východní Evropě není ani jedna „plná demokracie“, přestože v regionu převažují země s vyššími středními příjmy. V roce 2022 se několik zemí tohoto regionu přiblížilo k tomu, aby bylo klasifikováno jako „plnohodnotná demokracie“ (což vyžaduje skóre vyšší než 8,00), a to Česká republika (7,97), Estonsko (7,96) a Slovinsko (7,75).

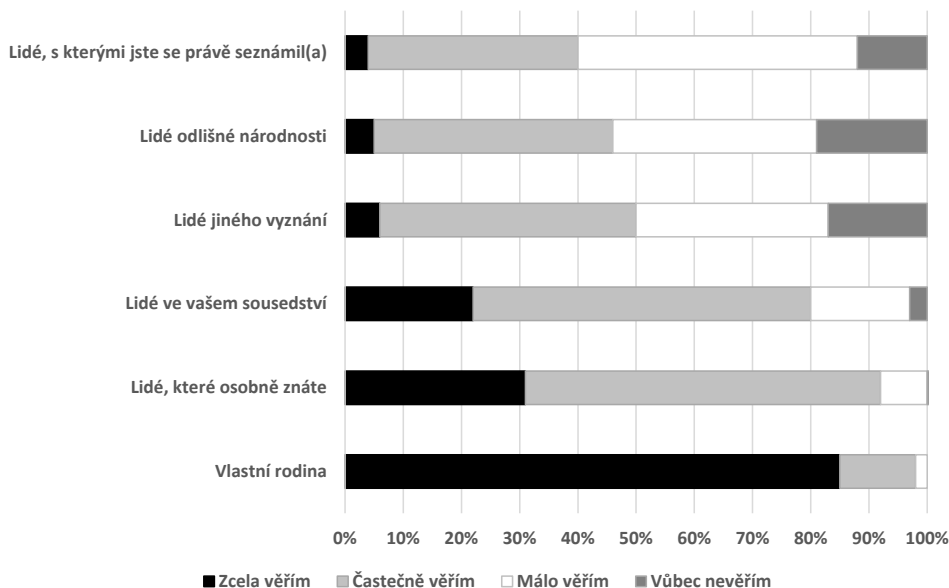
6.5 MEZILIDSKÁ A INSTITUCIONÁLNÍ DŮVĚRA

Mezilidská a institucionální důvěra úzce souvisí s politickou situací a projevuje se ve spokojenosti s politickým systémem a demokracií ve společnosti. Mezilidská důvěra může podporovat toleranci k druhým nebo k určitému typu chování, mezigenerační solidaritu nebo solidaritu k potřebným, rovnost (ať už genderovou, nebo obecnou), ale také demokracii ve společnosti.

Data z výzkumu EVS nám umožňují pozorovat mezilidskou důvěru v období let 1991 až 2017.⁶ Jen čtvrtina dospělých v České republice deklarovala v roce 2017, že je možno většině lidí důvěřovat. To je pouze o 3 procentní body více než v roce 1991. Nejvyšší mezilidskou důvěru měli lidé v roce 1999, a to 30 %. V porovnání s ostatními zeměmi v Evropě vykazuje Česká republika podobné hodnoty v mezilidské důvěře jako všechny bývalé socialistické země. Nízkou důvěru, podobně jako u nás, však najdeme i v zemích jako Itálie, Francie či Portugalsko. Největší mezilidskou důvěrou oplývají země severní Evropy, jako je Norsko, Dánsko, Švédsko, Finsko či Island. Nárůst nebo pokles mezilidské důvěry (v procentních bodech) mezi lety 1990 a 2017 nám říká, že na Islandu se mezilidská důvěra zvýšila téměř o 20 procentních bodů. Na opačném konci pole najdeme Bulharsko, kde mezilidská důvěra klesla o dvanáct procentních bodů. Z hlediska sociodemografických charakteristik mají větší mezilidskou důvěru vzdělanější nebo mladší lidé. Rozdíly mezi muži a ženami jsou zanedbatelné.

Další úrovní důvěry je důvěra v někoho, koho neznáme a setkáváme se s ním poprvé. Jedná se o obecnější typ důvěry. Ve společnostech s vysokou mírou důvěry je okruh jednotlivců či skupin, v rámci něhož si věříme, širší. Nejedná se jen o nejbližší osoby – například o rodinu, přátele –, ale i o lidi vzdálenější či neznámé nebo patřící k jiné kultuře či sociální skupině. Pokud zkoumáme, do jaké míry věřili Češi lidem

⁶ Přesné znění otázky bylo: *Mohl(a) byste říci podle svých životních zkušeností, že většině lidí je možno důvěřovat, anebo že člověk musí být při styku s ostatními velmi opatrný?*

Graf 6.13 *Mezilidská důvěra v roce 2017 (v %)*

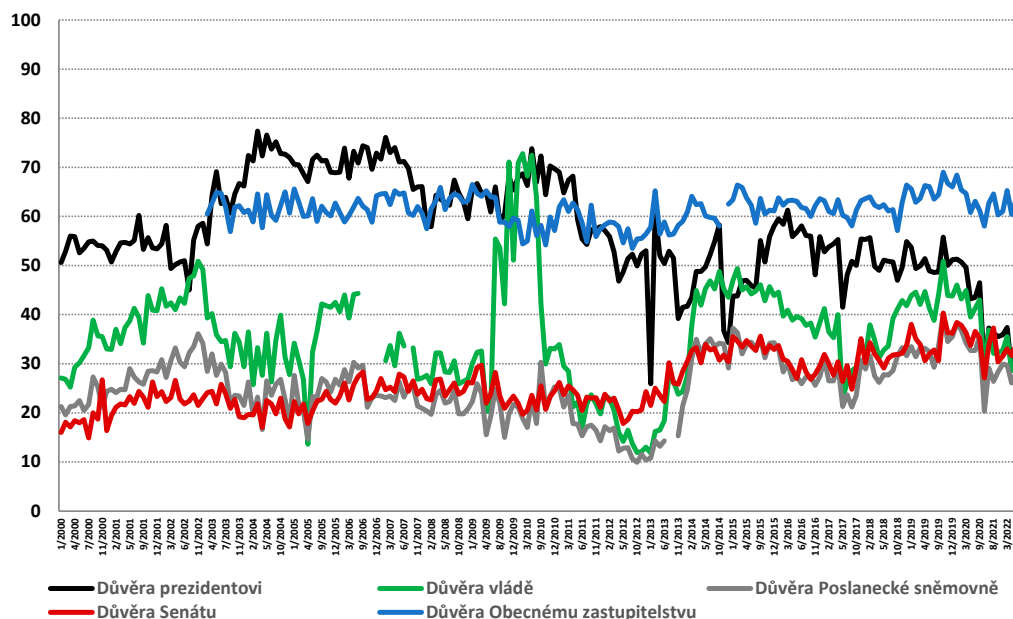
Zdroj: Vlastní zpracování, data EVS 2017. Reprezentativnost populace 18+.

z různých skupin v roce 2017, můžeme říct, že nejvyšší důvěra panuje ve vlastní rodině – 85 % respondentů zcela věřila vlastní rodině (viz graf 6.13). Třetina respondentů zcela věřila lidem, které znají osobně, a pětina lidem v sousedství. Nejmenší důvěru si zaslouží podle respondentů lidé, s nimiž se setkáváme poprvé, nebo lidé odlišné národnosti či vyznání.

Důvěra ve veřejné instituce a důvěra v představitele státu tvoří nedílnou součást fungování každé společnosti a patří mezi základními složky společenského a ekonomického pokroku. Mezilidská a institucionální důvěra zároveň umožňují lidem spolupracovat a vyjadřovat solidaritu. Jak moc se důvěra ve veřejné instituce nebo představitele státu změnila?

Časové srovnání institucionální důvěry nabízí graf 6.14, kde můžeme vidět porovnání důvěry vyjádřené prezidentovi, vládě, Poslanecké sněmovně, Senátu a obecnímu zastupitelstvu v období let 2000–2022. Za celé sledované období mají Senát a Poslanecká sněmovna nejnižší důvěru. V roce 2022 jen o něco více než čtvrtina respondentů (přibližně 28 %) důvěruje těmto ústavním institucím. Ani důvěra prezidentovi nebo vládě není nejvyšší – důvěruje jim pouhých 33 % respondentů. V případě důvěry prezidentovi se jedná o propad. V období let 2003–2011 byla důvěra v prezidenta větší než 60 %. Nejvyšší pokles důvěry v prezidenta byl zaznamenán na začátku roku 2013, kdy mu vyjádřila důvěru jen čtvrtina respondentů. Nejvyšší důvěru má obecné zastupitelstvo – přibližně dvě třetiny respondentů věří obecnímu zastupitelstvu. Podrobnější analýza CVVM (2022)⁷ ukázala jistou pozitivní souvislost mezi důvěrou

⁷ Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5519/f9/pi220523.pdf

Graf 6.14 *Důvěra v různé ústavní instituce – časové srovnání v období let 2000–2022 (v %)*

Zdroj: Vlastní zpracování, data CVVM SOÚ AV ČR, Naše společnost. Reprezentativnost populace 15+.

Poznámka: Hodnoty jsou součtem odpovědí „rozhodně důvěřuje“ a „spíše důvěřuje“. Důvěřuje do 100 % tvoří odpovědi „spíše nedůvěřuje“ a „rozhodně nedůvěřuje“ a odpověď „nevím“.

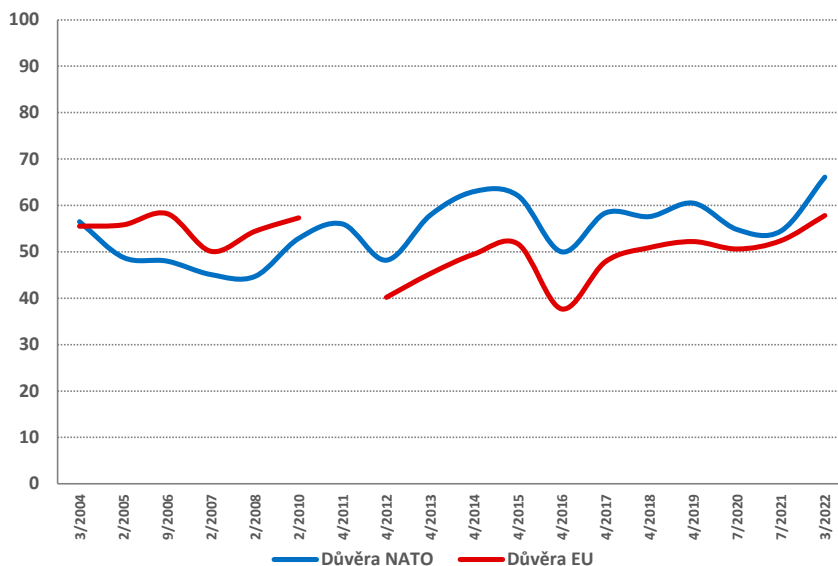
Data k některým indikátorům nejsou v některých měsících k dispozici.

v některé instituce (kromě prezidenta) a spokojenosti s politickou situací, hodnocením ekonomické situace v České republice a spokojenosti s vlastním životem, která je nedílnou součástí indikátorů vyjadřujících kvalitu života.

Co se týče důvěry vyjádřené politickým stranám a hnutím, data CVVM v období let 2019–2022 poukazují na velice nízkou důvěru – podíl lidí, kteří důvěřují politickým stranám a hnutím se pohybuje mezi 26,5 % (v roce 2019) a 18,1 % (v roce 2022). Časové řady CVVM nám umožňují zkoumat i důvěru k nadnárodním institucím a organizacím. Graf 6.15 znázorňuje podíl lidí, kteří vyjádřili důvěru k nadnárodním institucím. V roce 2022 důvěřovalo 58 % lidí Evropské unii (EU) a na podobné hodnotě byla důvěra i v roce 2004 po vstupu České republiky do EU. Nejnižší úroveň důvěry byla vyjádřena v roce 2016, kdy EU důvěřovala přibližně třetina Čechů. Srovnáme-li naše výsledky s výsledky v ostatních zemích EU v roce 2021, zjistíme, že EU důvěřuje v roce 2021 téměř polovina Evropanů (49 %), což je o 6 procentních bodů více než v roce 2020 (Eurobarometr, 2020–2021)⁸. Nejvyšší úroveň důvěry byla zjištěna v Portugalsku (78 %) a Irsku (74 %). Naopak nejnižší byla v Řecku (37 %), na Kypru a ve Francii (obě 39 %).

Co se týče důvěry v NATO, její úroveň byla v roce 2004 stejná jako důvěra v EU a od roku 2008 má vyšší úroveň než důvěra v EU. V roce 2022 dvě třetiny lidí důvěřují NATO, což je o 8 procentních bodů více než úroveň důvěry v EU. Jeden z mnoha faktorů, které mohou vysvětlit vyšší úroveň důvěry v NATO, souvisí s politickou ideologií

⁸ Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2355>

Graf 6.15 *Důvěra v nadnárodní instituce – časové srovnání v období let 2004–2022 (v %)*

Zdroj: Vlastní zpracování, data CVVM SOÚ AV ČR, Naše společnost. Reprezentativnost populace 15+.

Poznámka: Hodnoty jsou součtem odpovědí „rozhodně důvěřuje“ a „spíše důvěřuje“. Dopočet do 100 % tvoří odpovědi „spíše nedůvěřuje“ a „rozhodně nedůvěřuje“ a odpověď „nevím“. Data k EU nejsou k dispozici v roce 2011.

občanů. Podle výzkumu z roku 2020 je ideologie důležitým faktorem, pokud jde o názory na NATO v několika zemích (Pew Research Center, 2020)⁹. V šesti zemích jsou ti, kdo se řadí na pravou stranu ideologického spektra, příznivěji nakloněni NATO než ti, kteří jsou na levici. Ve Švédsku má například 79 % lidí, kteří se řadí k ideologické pravici, na NATO pozitivní názor v porovnání s 38 % levicově smýšlejících osob. Významné rozdíly mezi pravíci a levíci jsou patrné i v České republice (36 procentních bodů). Vzhledem k událostem ze začátku roku 2022 – k válce na Ukrajině – mohou být ještě zajímavější názory na to, zda by jejich země měla či neměla použít vojenskou sílu na obranu spojence v NATO před hypotetickým útokem Ruska. Kladné odpovědi najdeme pouze v 5 z 16 členských států, a to v Nizozemsku, USA, Kanadě, Spojeném království a Litvě – více než polovina lidí odpověděla, že by takovou sílu použít měli. Většina respondentů v ostatních deseti členských zemích NATO říká, že by jejich země neměla použít sílu k obraně spojence NATO v případě útoku ze strany Ruska. K této skupině patří respondenti z Bulharska, Itálie, Řecka, Německa a Španělska. V Polsku jsou názory rozděleny. V České republice je rozdíl 11 procentních bodů mezi těmi, kteří říkají, že by se neměla použít vojenská síla, a těmi, kteří tvrdí, že ano (47 % oproti 36 %). I v tomto případě hrají důležitou roli politické preference a ideologie. Respondenti s pravicovými preferencemi více souhlasí s použitím síly k obraně než levicově orientovaní respondenti. To platí i pro Českou republiku s rozdílem 21 procentních bodů mezi pravicově a levicově orientovanými respondenty.

⁹ Dostupné z: <https://www.pewresearch.org/global/2020/02/09/nato-seen-favorably-across-member-states/>

6.6 SHRNUÍ

Vliv sociální a občanské angažovanosti, osobní a institucionální důvěry a politických preferencí na kvalitu života je složité a mnohostranné téma. Sociální angažovanost se týká zapojení jednotlivců do společenských, kulturních a komunitních aktivit. Má významný vliv na kvalitu života tím, že podporuje pocit sounáležitosti, podporuje duševní a emocionální pohodu a posiluje sociální soudržnost. Zapojení do aktivit, jako je dobrovolnictví, skupinové akce nebo komunitní projekty, může vést ke zvýšení kvality života. Důvěra, ať už osobní, nebo institucionální, hraje zásadní roli při utváření kvality života ve společnosti. Vysoká úroveň mezilidské důvěry a důvěry v instituce přispívá k sociální stabilitě, hospodářskému růstu a efektivitě sociálního státu. Důvěra usnadňuje spolupráci a podněcuje jednotlivce k pozitivnímu sociálnímu chování. Nízká úroveň důvěry může naopak vést k sociální roztržičnosti, snížené občanské angažovanosti a brzdění rozvoje. Sociální participace a důvěra úzce souvisí s občanskou angažovaností. Jednotlivci, kteří se aktivně zapojují do občanských a politických aktivit, mají často silnější pocit zastupitelnosti a vlivu na rozhodovací procesy. Tato angažovanost může vést k citlivějším a odpovědnějším opatřením sociálního státu, a tím může pozitivně ovlivnit kvalitu života jednotlivců i komunit. Politické preference a ideologie ovlivňují politická rozhodnutí, která mohou mít přímý i nepřímý vliv na kvalitu života. Vládní politiky týkající se zdravotní péče, vzdělávání, sociálního zabezpečení a ekonomických příležitostí jsou utvářeny politickými rozhodnutími. Rozdílné politické preference mohou vést k rozdílné úrovni sociální podpory, přístupu ke zdrojům a celkového blahobytu ve společnosti. I úroveň důvěry v politické instituce může ovlivnit účinnost veřejných politik. Pokud důvěra chybí, může se implementace politiky setkat s odporem nebo se skepsí, což může snížit požadované výsledky a ovlivnit kvalitu života občanů. Nespokojenost občanů s institucemi a aktéry zastupujícími demokracii vede k rostoucí podpoře určitého typu politického jednání a politické participace. Politická participace se netýká jen využití volebního práva na všech úrovních, ale i jiných způsobů politické účasti, jako je účast v referendech nebo při demonstracích.

Souhra sociální a občanské angažovanosti, důvěry a politických preferencí může přispívat k sociálním nerovnostem v kvalitě života. Marginalizované skupiny mohou mít omezený přístup k příležitostem, k participaci, mohou pociťovat nižší míru důvěry v instituce a čelit nerovnému zastoupení v politických procesech. Tyto rozdíly mohou vést k nerovnoměrnému rozdělování zdrojů, omezenému přístupu k příležitostem a celkovým rozdílům v kvalitě života.

Česká republika zaznamenala různou míru občanské angažovanosti, s obdobími aktivní účasti na protestech a demonstracích zejména v první dekádě zkoumaného období. Tyto akce se často zaměřovaly na otázky, jako je korupce, transparentnost vlády a sociální spravedlnost.

Důvěra v tradiční politické instituce, jako jsou politické strany a vláda, zaznamenala výkyvy. Skandály, vnímaná korupce a selhání politiky přispěly ke skepsi občanů. Důvěryhodnost médií se potýká s problémy kvůli obavám z neobjektivního zpravodajství a dezinformací, což vedlo ke snížení důvěry v tradiční mediální zdroje. Mladší generace projevuje zvýšený zájem o sociální a politické otázky a využívá online platformy a sociální média k vyjádření svých názorů a mobilizaci ke změně.

V České republice se prosadily populistické a antiestablishmentové nálady, což odráží širší trend v Evropě. Podporu získaly strany zdůrazňující nacionalismus, euroskepticismus a protiimigrační politiku. Tradiční politické strany čelí konkurenci novějších, často ideologicky polarizovanějších stran. To vedlo k roztržitému politickému krajině a ke koaličním vládám. Uprchlíká krize a diskuse o imigraci ovlivnily politický diskurz a přispěly k debatám o národní identitě a zachování kultury.

Souhrnně lze říci, že Česká republika v posledních dvou desetiletích zaznamenala výkyvy v sociální a občanské participaci a v důvěře v instituce a měnící se politické preference. Tyto otázky odrážejí širší globální trendy, včetně vzestupu populismu, měnícího se mediálního prostředí a zvýšeného důrazu na environmentální a socioekonomické problémy.

Poslední výzkumy však naznačují důležité změny ve vzorcích sociální, občanské a politické participace. Tyto změny jsou připisovány různým faktorům jako například měnící se populační struktura, technologickému pokroku a sociálním médiím, měnícím se společenským hodnotám a v posledních letech i pandemii covidu-19, spojené s různými omezeními. Souběžně se zdůrazňuje význam mechanismu sounáležitosti jako důležitého determinantu kvality života a blahobytu jedinců a společnosti.

Souhra sociální participace, důvěry a politických preferencí významně ovlivňuje kvalitu života ve společnosti. Tyto faktory utvářejí sociální soudržnost, přístup ke zdrojům, blahobyt a celkový rozvoj společnosti. Podpora aktivní společenské angažovanosti, posilování důvěry a zajištění citlivé a odpovědné správy věcí veřejných jsou zásadní pro zvýšení kvality života jednotlivců a komunit.

6.7 OTÁZKY K TÉMATU POLITIKA

1. Nakolik jsou Češi angažovaní ve společnosti? Jaká je osobní a institucionální důvěra českých občanů?
2. Jak se liší volební účast a politické preference?
3. Jak společenské změny ovlivňují změny politických preferencí a vzorců občanské participace?
4. Jaká je pozice České republiky z hlediska občanské participace, zájmu o politiku a volební účasti v porovnání s ostatními zeměmi v Evropě?
5. Jak nové formy demokracie zpochybňují tradiční modely v Evropě a jaké příležitosti představují pro politické inovace a zapojení občanů?
6. Jaké faktory přispěly k vzestupu populismu v evropské politice a jak populismus ovlivňuje politickou krajinu a politická rozhodnutí v regionu?
7. Jakým způsobem neliberální demokracie přetvářejí normy demokracie v Evropě a jaké důsledky to má pro právní stát a práva jednotlivců?
8. Co mohou tváří v tvář těmto výzvám udělat občané, aby se aktivně zapojili do demokratických procesů a institucí a chránili je?

6.8 POUŽITÉ ZDROJE

ABRAMSON, Paul R. a INGLEHART, Ronald. (1995). *Value Change in Global Perspective*. University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.23627>

- ALEXANDER Jeffrey C., ed. (1998). *Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization*, London, Sage.
- BALÍK, Stanislav. (2006). Politické strany a komunální volby v Brně 1989–2006. In: Balík, S. *Lokální politický pluralismus. Brno ve třech stoletích*. 1. vyd. Brno: CDK – ISPO, 2006, s. 91–111. Srovnávací politologie. ISBN 80-7325-110-8
- CVVM. (2022). Tisková zpráva. Důvěra ústavním institucím na jaře 2022. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5519/f9/pi220523.pdf
- ČMEJREK, Jaroslav. (2008). *Obce a regiony*. Praha: Alfa. ISBN 978-80-87197-00-4
- EUROBAROMETR (2021–2022). Veřejné mínění v zemích Evropské unie. Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2355>
- FAGAN, Moira a POUSHTER, Jacob. (2020). NATO Seen Favorably Across Member States. Many in member countries express reservations about fulfilling Article 5's collective defense obligations. Pew Research Center. Dostupné z: <https://www.pewresearch.org/global/2020/02/09/nato-seen-favorably-across-member-states/>
- FOA, Roberto S. a EKIERT, Grzegorz. (2017). The weakness of postcommunist civil society reassessed. *European Journal of Political Research*, 56(2), 419–439. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12182>
- HABERMAS, Jürgen. (2000). *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Karolinum.
- HÁJEK, Lukáš a BALÍK, Stanislav. (2020). *Komunální volby v roce 2018*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav. Ediční řada Monografie; svazek č. 71. ISBN 978-80-210-9602-8
- INGLEHART, Ronald. (1977). *The Silent Revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- INGLEHART, Ronald. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/j.ctv346rbz>
- INGLEHART, Ronald. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- LINEK, Lukáš. (2004). „Analýza voleb do Evropského parlamentu 2004 v ČR. Platí stále teorie voleb druhého řádu?“ *Naše společnost*, 2(2): 25–29. ISSN 1214-438X
- LINEK, Lukáš. (2013). *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990–2010*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-314-1
- MOŽNÝ, Ivo. (2002). *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-624-1
- NORRIS, Pipa. (1997). Representation and the democratic deficit. *European Journal of Political Research*, 32(2), 273–282. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00342>
- OECD. (2001). *The Well-Being of Nations The Role of Human and Social Capital*. OECD; Paris, France, pp. 1–7.
- OECD. (2017). *Guidelines on Measuring Trust*. OECD Publishing; Paris, France, pp. 1–212.
- PLEYERS, Geoffrey et al. (2013). The movements of 2011: Democracy, Social Justice, Dignity. New Activism, Old Politics (Institute of Social Sciences, The Hague, 01/07/2012). In: *Development and Change*, 44(3). Dostupné z: <https://>

- www.researchgate.net/publication/264289656_The_Global_Moment_of_2011_Democracy_Social_Justice_and_Dignity#fullTextFileContent
- PUTNAM, Robert D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- REIF, Karlheinz a SCHMITT, Hermann. (1980). Nine second-order national elections – a conceptual framework for the analysis of european election results. *European Journal of Political Research*, 8(1), 3–44. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1980.tb00737.x>
- ŠARADÍN, Pavel. (2008). *Teorie voleb druhého řádu a možnosti jejich aplikace v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-1876-6
- The Atlas of European Values: Change and Continuity in Turbulent Times (2022)*. Dostupné z: <https://openpresstiu.pubpub.org/pub/atlasevs/release/5>
- WARD, Paul a MEYER, Samantha. (2009). Trust, Social Quality and Wellbeing: A Sociological Exegesis. *Development and Society*, 38(2), 339–363. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/deveandsoci.38.2.339>